

АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЛІКАРЯМИ

Г.В. Шпак, І.І. Волинкін (Київ)

ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України»

Резюме. Наведено результати аналізу п'ятирічної динаміки забезпечення галузі охорони здоров'я лікарями в Україні. Порівняно отримані дані з такими в інших країн світу.

Ключові слова: лікарі, забезпеченість, охорона здоров'я.

Кадрові ресурси є одним із ключових факторів, які визначають ефективність функціонування служби охорони здоров'я [2; 3; 5].

Аналіз кадрової складової системи охорони здоров'я України у 2009 р. засвідчив, що продовжують зберігатися тенденції скорочення абсолютної чисельності лікарів та середнього медичного персоналу (СМП). Це відбувається на тлі зменшення загальної кількості населення і, як наслідок, відображається на динаміці показників у розрахунку на 10 тис. населення. У 2009 р. в закладах охорони здоров'я системи МОЗ зайнято понад 1 млн осіб, у т.ч. 197 648 лікарів (без зубних), 430 821 СМП та 381 900 молодших медичних сестер по догляду за хворими, лаборантів та інших медичних сестер [1; 4].

Мета роботи – вивчити та проаналізувати стан кадрового забезпечення системи охорони здоров'я України та порівняти отримані дані з даними інших країн світу.

Матеріали та методи: дані державної та галузевої статистики за 1996–2009 роки, бази даних ВООЗ та наукової літератури.

Результати дослідження та їх обговорення

Аналіз динаміки чисельності лікарів і СМП системи МОЗ України, проведений у 1996–2009 рр., виявив різний характер змін (рис. 1).

Динаміка чисельності лікарів завдяки змінам останніми роками (2008–2009 рр.) має характер уповільненої стабілізації показника в абсолютних вимірах. Протягом останніх 2 років намітилися тенденції до зростання чисельності лікарів у системі МОЗ України після тривалого щорічного зниження їх кількості у 1996–2007 рр., коли їх число зменшувалося в середньому від 2 тис. осіб на рік.

За прогнозними оцінками, чисельність лікарів для галузі в цілому (усі форми відомчого підпорядкування

та власності) у 2015 р. – 210,7 тис. Відповідно зміни щодо кількості лікарів у закладах системи МОЗ України можуть характеризуватися таким показником: у 2015 р. – 185,3 тис. Це пов'язано насамперед зі змінами у демографічній ситуації: чисельність населення в Україні постійно скорочується.

Дані світової статистики охорони здоров'я свідчать, що в цілому у світі на 10 тис. населення приходить 13 лікарів при досить суттєвих відмінностях між країнами та регіонами. В Африканському регіоні – лише 2 лікарі на 10 тис. населення, в Європейському – 32. За оцінками ВООЗ, країни з чисельністю медичних працівників (лише лікарі, медичні сестри і акушерки), меншою ніж 23 на 10 тис. населення, навряд чи зможуть досягнути найкращих показників охоплення населення основними видами первинної медико-санітарної допомоги, яким надається пріоритет у рамках Цілей розвитку, сформульованих в Декларації тисячоліття.

Україні притаманні середньоєвропейські показники забезпеченості лікарями. Лише у Франції, Норвегії, Італії та Литві зазначені показники вищі за українські (рис. 2).

У цілому по Україні забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей станом на 31.12.2009 р. становила 42,7 на 10 тис. населення, лікарями, які займають-

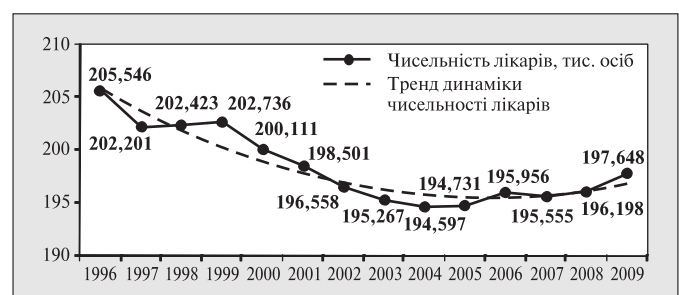

Рис. 1. Характер змін динаміки чисельності лікарів (без зубних), зайнятих у системі МОЗ України, за період 1996–2009 рр.

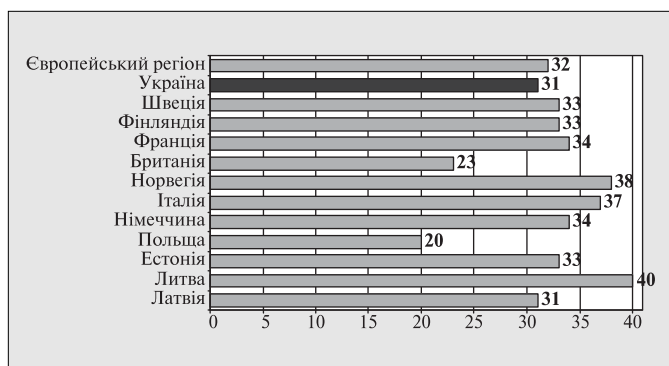

Рис. 2. Забезпеченість населення лікарями, які займаються безпосередньо лікувальною діяльністю у деяких країнах Європейського регіону (на 10 тис. населення)

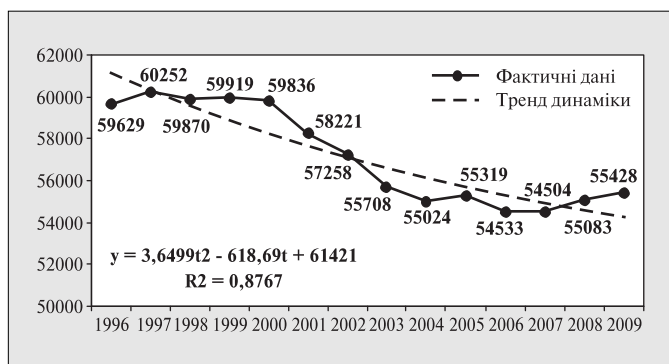

Рис. 3. Динаміка чисельності лікарів сільських адміністративних районів у закладах охорони здоров'я України за 1996–2009 рр.

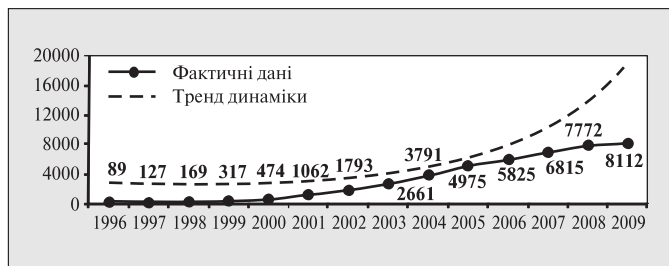

Рис. 4. Динаміка чисельності лікарів загальної практики / сімейної медицини у закладах охорони здоров'я України за 1996–2009 рр.

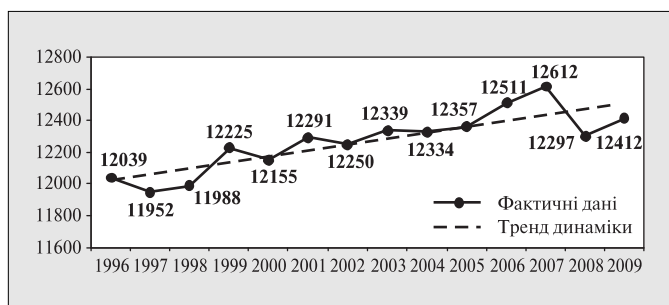

Рис. 5. Динаміка чисельності лікарів з організації та управління охороною здоров'я в закладах охорони здоров'я України за 1996–2009 рр.

ся безпосередньо лікувальною діяльністю (за винятком керівників, стоматологів, статистиків, методистів), – 26,8 на 10 тис. населення. В розрізі окремих спеціальностей показник забезпеченості в різних областях коливається в таких межах: терапевти – 1,5–5,5, хірурги – 1,1–2,2, педіатри – 1,6–3,6, фтизіатри – 0,4–0,8, онкологи – 0,3–0,5 на 10 тис. населення.

Проблемною залишається забезпеченість практикуючими лікарями у сільських адміністративних районах (2009 р. – 26 на 10 тис. населення). Незважаючи на направлення значної частки випускників медичних вузів у сільську місцевість, тут залишаються вакантними 4,8 тис. посад лікарів. При цьому протягом останніх 2 років (2008–2009 рр.) намітилися позитивні зрушення стосовно деякого збільшення абсолютної чисельності лікарів, які обслуговують сільське населення (2008 р. – на 579 осіб, 2009 р. – на 345 чол.).

Забезпеченість лікарями на 10 тис. сільського населення повільно підвищується: від 25,01 у 1996 р. до 26,75 у 2009 р. Питома вага лікарів у сільських адміністративних районах має сталий характер – від 29,01% загальної чисельності лікарів у закладах системи МОЗ України у 1996 р. до 25,82% у 2002 р. та 28,04% у 2009 р. Однак характер змін абсолютної чисельності лікарів сільських адміністративних районів у довготривалих динамічних рядках має вигляд поліноміальної залежності, за допомогою якої графічно представлено темпи змін – зниження у 1996–2007 рр. зі стабілізацією величини показника за останні 2 роки (рис. 3).

Починаючи з 2000 р., відмічається позитивна тенденція зростання чисельності та забезпеченості населення лікарями загальної практики / сімейної медицини (ЗП/СМ), (рис. 4).

Дещо стабілізувалися показники зростання абсолютної чисельності лікарів з організації та управління охороною здоров'я в закладах охорони здоров'я України. Для їх динаміки характерні незначні темпи приросту останніми роками. При цьому майже 20% усіх керівників – пенсійного віку (рис. 5).

Забезпеченість населення лікарями в розрізі адміністративно-територіальних одиниць має переважно сталий характер: розбіжність показників забезпеченості відносно середнього рівня в Україні становить від +20% у АР Крим, Івано-Франківській, Харківській, Чернівецькій областях до -20% у Житомирській, Київській, Кіровоградській, Миколаївській, Рівненській, Сумській та Чернігівській. Показник забезпеченості лікарями у м. Києві – найвищий (більш ніж на 40% перевищує рівень аналогічного показника по Україні).

Чисельність лікарів змінюється за рахунок АР Крим, Львівської, Одеської областей та м. Києва: в цих регіонах сумарно зайнято 24,6% від загальної чисельності лікарів України (табл. 1).

У системі МОЗ України у структурі лікарів за спеціальностями найбільшу питому вагу займають лікарі-

Таблиця 1

Показники чисельності лікарів у розрізі адміністративно-територіальних одиниць та показники їх змін у 2009 р. порівняно з 2005 р.

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість лікарів (без зубних), фізичних осіб		Середньгеометричний індекс змін у чисельності лікарів у 2009 рр. порівняно з 2005 р. (%)	Питома вага чисельності лікарів регіону в чисельності лікарів України у 2009 р. (%)
	2005 р.	2009 р.		
АР Крим	8954	8935	100,05	4,53
<i>Область</i>				
Вінницька	7519	7582	99,79	3,80
Волинська	3792	3741	100,34	1,92
Дніпропетровська	14200	14440	99,58	7,18
Донецька	18382	18581	99,73	9,30
Житомирська	4583	4533	100,27	2,32
Закарпатська	4710	4610	100,54	2,38
Запорізька	7765	7806	99,87	3,93
Івано-Франківська	7859	6708	104,04	3,98
Київська	6540	6247	101,15	3,31
Кіровоградська	3333	3236	100,74	1,69
Луганська	8993	9005	99,97	4,55
Львівська	12954	12555	100,79	6,55
Миколаївська	3767	3807	99,74	1,91
Одеська	10280	10218	100,15	5,20
Полтавська	6649	6633	100,06	3,36
Рівненська	4376	4243	100,77	2,21
Сумська	4096	4132	99,78	2,07
Тернопільська	5314	5251	100,30	2,69
Харківська	13269	13293	99,95	6,71
Херсонська	3402	3554	98,91	1,72
Хмельницька	5003	4854	100,76	2,53
Черкаська	4509	4626	99,36	2,28
Чернівецька	5444	4938	102,47	2,75
Чернігівська	3905	3972	99,58	1,98
<i>Місто</i>				
Київ	16403	16317	100,13	8,30
Севастополь	1647	1647	100,00	0,83
Україна	197 648	195 555	100,27	—

терапевти (9,9%), стоматологи (7,8%), педіатри (6,4%), акушери-гінекологи (6,4%), хірурги (4,6%), лікарі ЗП/СМ (4,1%), 61,6% усіх лікарів становлять жінки, з них 7,5% зайняті на основній роботі в закладах підготовки кадрів, науково-дослідних інститутах та апарату

органів управління; 27,9% мають вищу кваліфікаційну категорію, 25,8% – першу, 13,1% – другу, 33,1% – без кваліфікаційної категорії.

Рівень кваліфікації медичних працівників постійно підвищується: у 2000 р. кількість лікарів, атесто-

Таблиця 2

Характеристика кадрового потенціалу у 2009 р. порівняно з 2005 р.

Показник	Рік	
	2005	2009
Лікарі (без зубних лікарів) (тис.)	194,7	197,6
Рівень укомплектованості штатних посад лікарів фізичними особами (%)	80,8	80,4
Особи пенсійного віку (%)	21,0	23,2
Середні медичні працівники (тис.)	438,8	430,8
Рівень укомплектованості штатних посад середнього медичного персоналу фізичними особами (%)	97,6	95,2
Особи пенсійного віку (%)	13,5	15,2

ваних на вищу та першу категорії, становила 41,4%, 2009 р. – 55,16%, група лікарів без категорії відповідно зменшилася з 39,2 до 31,8% (рис. 6).

У галузі спостерігаються проблеми щодо укомплектованості штатних посад медичними працівниками, останніми роками ситуація не поліпшилася (табл. 2).

З таблиці 2 видно, що на сучасному етапі розвитку системи охорони здоров'я в Україні проблемними питаннями стосовно кадрового потенціалу галузі залишаються:

- збільшення розриву між кількістю штатних посад лікарів у цілому та фізичними особами;
- постійне зростання питомої ваги осіб пенсійного віку як серед лікарів, так і СМП; спостерігається високий відсоток лікарів передпенсійного віку, що в подальшому може негативно вплинути на стан кадрових ресурсів;
- забезпечення медичними працівниками сільських адміністративних районів, рівень укомплектованості посад хоча і зростає, але ще не досягнув рівня у міській місцевості (77–78% проти 82–85%);

- значне число закладів, не укомплектованих жодним медпрацівником (у т.ч. ФАПів), у сільській місцевості.

У 2009 р. МОЗ України вжито низку системних і соціальних заходів, що дало змогу прийняти на перший курс медичних вузів понад 920 осіб з числа сільської молоді з цільовими направленнями. Повністю виконано план державного замовлення по підготовці медиків і фармацевтів, суттєво збільшили підготовку дитячих лікарів та гігієністів, нестача яких особливо відчутна. У Національній медичній академії післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика створено Інститут сімейної медицини та створюється Інститут менеджменту.

Крім того, 4322 випусникам, які навчалися за державним замовленням, надано перше робоче місце (99,8% загального випуску). Близько половини випуску (2028 осіб) направлено на роботу у заклади сільської місцевості, з них 464 – на посади лікарів ЗП/СМ та 101 – на посади лікарів-фтизіатрів.

Висновки

Як встановлено проведеними дослідженнями, найпоширенішими проблемами для кадрових ресурсів охорони здоров'я як в Україні, так і у світі залишаються:

- дефіцит, дисбаланс і неоптимальна комбінація професійних навичок;
- неадекватний розподіл кадрів;
- підвищена мобільність і міграція працівників охорони здоров'я;
- невідповідність цілей стратегій підготовки кадрів і формування політики охорони здоров'я;
- незадовільне робоче середовище;
- недосконалість нормативно-правових механізмів;

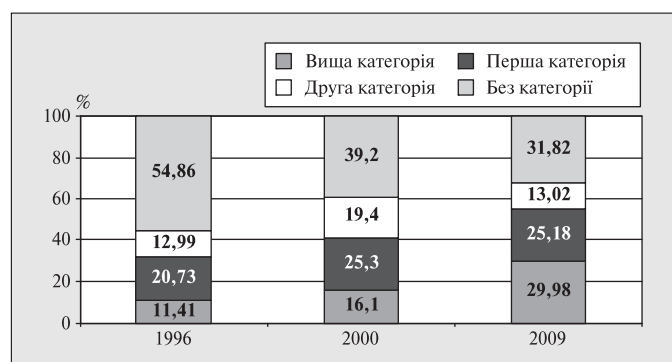

Рис. 6. Динаміка змін структури рівня кваліфікації лікарів за кваліфікаційними категоріями у 2009 р. порівняно з 1996 та 2000 рр. (%)

- недостатня база знань із питань кадрових ресурсів охорони здоров'я і дефіцит фактичних даних для формування політики і прийняття рішень.
- Основні кроки щодо вирішення проблем кадрових ресурсів визначено на засіданні Європейської міністерської конференції ВООЗ по системам охорони здоров'я «Системи охорони здоров'я – здоров'я – благополуччя» (25–27 червня 2008 р., Таллінн, Естонія), і насамперед вони стосуються таких ключових напрямків:
  - удосконалення підготовки кадрів з метою підвищення якості їхньої роботи;
  - управління кадровими ресурсами системи охорони здоров'я і підвищення рівня ініціативності медичних працівників;
  - регулювання структури кадрових ресурсів системи охорони здоров'я та сприяння реалізації стратегій розвитку;
  - соціальний захист медичних працівників, включаючи забезпечення їх житлом, та підвищення рівня заробітної плати.
- **Перспективи подальших досліджень** пов'язані з вивченням раціональності використання кадрових ресурсів у системі охорони здоров'я України.

Список літератури

1. Лехан В. М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір / В. М. Лехан, Г. О. Слабкий, М. В. Шевченко. – К., 2009. – 50 с
2. Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації». 2009 / за ред. З. М. Митника, Г. О. Слабкого; МОЗ України, ДУ «Укр. інститут стратегічних досліджень МОЗ України». – К., 2010. – 153 с.
3. Науковий аналіз результатів обстеження якісних характеристик керівних кадрів охорони здоров'я: матеріали IV з'їзду спеціалістів з соціальної медицини та організаторів охорони здоров'я, 23–25 жовтня 2008 р., м. Житомир / відп. ред. Г. О. Слабкий. – К., 2008. – Т. 1. – С. 105–109.
4. Наукові засади кадрової політики в охороні здоров'я України: потреби регіонів у медичних кадрах / за ред. Ю. О. Гайдаєва. – К., 2007. – 128 с.
5. Щорічна доповідь про результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2008 рік / за ред. В. М. Князевича. – К.: МОЗ України, ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України», 2009. – 384 с.

Анализ обеспечения отрасли здравоохранения врачами

Г.В. Шпак, И.И. Волюнкин (Киев)

Представлены результаты анализа пятигодичной динамики обеспечения отрасли здравоохранения врачами в Украине. Сравнены полученные данные с таковыми в других странах мира.

Ключевые слова: врачи, обеспеченность, здравоохранение.

The analysis of provision health care system by doctors

G.V. Shpak, I.I. Volynkin (Kyiv)

Results of the analysis of five-annual dynamics of provision health care system by doctors in Ukraine have been resulted. The data with other countries of the world have been received.

Key words: doctors, provision, health care.

Рецензент: д-р мед. наук, проф. О.З. Децик.